

DÜZCE'DE BIÇAKÇILIK SANATI VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS TAŞIYICILARI

Yusuf PARLAK¹

Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü. yusufparlak@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0592-6107

Parlak, Yusuf. "Düzce'de Bıçakçılık Sanatı ve Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları". idil, 77 (2021 Ocak): s. 142-163. doi: 10.7816/idil-10-77-11

ÖZ

Geleneksel sanat ve meslekler kültürümüzün taşıyıcı ögesidirler ve tarihsel birikimi de içinde taşırlar. Bu nedenle gelecek kuşaklara geleneksel sanat ve meslekler ile kolaylıkla kültürel miras aktarılmaktadır. Bıçak, ilk dönemlerde insan hayatını kolaylaştıran bir araç gereç iken zamanla bir sanata dönüşmüştür. Bu sanatta kullanılan teknik ve yöntemler uzun yıllara dayanmaktadır. Günümüzde bıçakçılık sanatını daha da ileri seviyeye taşımak isteyen birçok sanatçı bulunmaktadır. Bu çalışmamızda bıçakçılık sanatını Düzce örneğinde ele alarak bıçakçılık ile uğraşan üç usta ile görüşme yapılmıştır. Düzce'de bıçakçılık sanatına dair nelerin yapıldığı, hangi yöntem ve tekniklerin uygulandığı ortaya konulmuştur. Bu sanata uygulanan önceki yöntemlerle birlikte çalışmanın yazarı tarafından da ebru, tezhip ve minyatür gibi geleneksel Türk sanatlarımız Türk maden sanatlarının bir kolu olan bıçakçılık sanatında yüzey süsleme tekniği olarak kullanılmış ve görselleri bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmanın amacı bıçakçılık sanatının tarihsel zemininden başlayarak günümüze değin kat ettiği yolu ortaya koymak ve bu sanat alanında yeni yöntemlerin yapılabilirliğini göstermek ve böylece bıçakçılık sanatının gelişime açık bir sanat olduğunu belirtmektir. Yapılan görüşmeler ve elde edilen görsellerin betimsel bir analiz ile değerlendirildiği bu çalışmanın geleneksel sanat ve bıçakçılık sanatı ile ilgili olan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bıçakçılık sanatı, kuyumculuk, maden sanatı, kültürel miras, geleneksel sanat

Makale Bilgisi:

Geliş: 9 Ekim 2020

Düzeltilme: 4 Aralık 2020

Kabul: 29 Aralık 2020

© 2020 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Geleneksel meslekler ve sanatlar, toplumsal hizmeti kendine amaç edinen uğraşlardır. Ayrıca ortaya çıkardıkları ürünlerin neredeyse tamamının el yapımı olması sebebiyle de birikim, tecrübe ve deneyime sahip olmayı gerektiren becerilerdir. Bu meslek ve sanatlar usta çırak ilişkisi ile birlikte gelecek nesillere aktarılmaktadır. Kendine has ve yazılı olmayan kurallardan oluşan, yapımında kullanılan malzemeler ve araçların tümünün tarihsel bir dokusu olan malzemeleri içeren iş ve uğraşların tamamı geleneksel sanat ve/veya meslek olarak adlandırılabilir (Davulcu, 2015: 19). Geleneksel sanat ve meslekler kültürün en başat taşıyıcı ögesidirler ve tarihsel birikimi de içinde taşırlar.

Geleneksel sanatlar insanlık tarihinden bu yana doğa şartlarına bağlı olarak ortaya çıkmış ve insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da ilk örneklerini vermiştir. Daha sonra gelişerek toplumsal duruma göre değişim gösteren el sanatları, ortaya çıktığı toplumun duygularını, sanatsal beğenilerini, örf ve adetleri gibi kültürel özelliklerini içererek "geleneksel" kavramı altında değerlendirilmiştir. Geleneksel Türk el sanatları, Anadolu'nun binlerce yıllık tarihinden gelen çeşitli uygarlıkların kültür mirasıyla, kendi öz değerlerini birleştirerek zengin bir mozaik oluşturmuştur. Çok zengin el sanatları potansiyeline sahip olan Türklerin kültürel tarihleri incelendiğinde madenlerden, taşlardan, bitkilerden ve hayvanlardan elde edilen ham maddeleri değerlendirerek çeşitli ihtiyaç maddelerinin yapıldığı görülmüştür. Ayrıca Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan göç yolunda karşılaştıkları kültürlerden de etkilenecek günümüze kadar uzanan zengin el sanatlarını oluşturmuşlardır (MEB, 2012: 3). Geleneksel el sanatlarına ait ürünler:

"kendine özgü yapım şekli olan; üretimde yoğun makina kullanımı olmayan ve basit el araçları kullanılarak imal edilen ürünler olarak tanımlanabilir. Bu üretim, el becerisine, geleneksel bilgi ve görgüye dayanmakta ve çoğu zaman geleneğe dayalı olarak öğrenilmektedir" (Doğanay, 2013: 53).

Geleneksel Türk el sanatları; halıcılık, kilimcilik, cicim, zili, sumak, kumaş dokumacılığı, yazmacılık, çinicilik, seramik-çömlek yapımıcılığı, hat, tezhip, minyatür, mine işçiliği, işlemecilik, oya yapımıcılığı, deri işçiliği, müzik aletleri yapımıcılığı, taş işçiliği, bakırcılık, sepetçilik, semercilik, maden işçiliği, keçe yapımıcılığı, örmecilik, taş işçiliği, ahşap ve ağaç işçiliği, arabacılık ve bıçakçılık olarak sıralanabilir (MEB, 2012: 4). Geleneksel el sanatları arasında değerlendirilen ve ayrıca bir meslek haline de gelerek geniş bir alanda değerlendirilebilen bıçakçılık, tarihsel olarak uzun bir geçmişe sahiptir. Bir sapla keskin bir ağızdan oluşan kesme aygıtı olan bıçağın, Anadolu'da tarih öncesi dönemlerden beri kullanıldığı bilinmektedir. Ancak bıçağın biçimsel olarak geçirdiği değişimlere ilişkin alan yazında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Genel olarak bıçaklar biçimlerine göre pala, hançer, gaddare, saldırma gibi çeşitlere ayrılmakta; abanoz, fildişi, gümüş, altın kaplama gibi saplara sahip olmakta ve elmas, mercan, yakut, zümrüt gibi değerli taşlarla da süslenebilmektedir (MEB, 2012: 50). Tarihten bu yana bıçak bir savunma aracı olarak silah yerine de kullanılmış ve hançer, kılıç gibi çeşitleri özenle süslenmiştir. Başta saray olmak üzere bütün Türk-Osmanlı dünyasında at koşum takımlarıyla silaha büyük önem gösterilmiş ve bunlar bir demircilik olayı olarak değil, açıkça kuyumculuk ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Türkoğlu, 2013: 143). Bir statü göstergesi olarak da düşünülen bıçağın, değerli taşlarla süslenmesi kişinin itibarı ile eş tutulmuştur. Özellikle saray çevresi ve yüksek devlet adamlarının yakınlarıyla yaptıkları hediye alışverişinin en önemli eşyalarından birisi hançer olmuştur. Her türlü kıymetli maden ve taşın ince bir kuyumculukla işlendiği hançerler devlet başkanları, hükümdarlar arasında da hediye olarak alınıp verilmiştir (Türkoğlu, 2013: 144). Görüldüğü gibi bıçakçılık hem çok çeşitli hem de tarihi bir el sanatı olarak kültürel miras niteliğine kavuşmuştur.

Ne yazık ki geleneksel sanatlar günümüzde yok olmaya yüz tutmaktadır. Bunun sebepleri arasında kentleşme, sanayileşme, köyden kente yapılan iç göçler ve toplumsal değişimler sayılabilir. Ayrıca ortaya koyulan ürünlerin kullanım alanındaki daralma da bu mesleklerin ve sanatların yok olmasına zemin hazırlamaktadır. Geleneksel mesleklerin ve sanatların yaşatılması, korunması ve nesilden nesle aktarımı konusunda çalışmalar yapmak büyük önem teşkil etmektedir (Davulcu, 2015: 19-36). Kültürel kodların üzerine kazanmış olduğu bu önemli geleneksel yapıtlar hem çeşitlilik hem de ustalık bakımından birçok çalışmaya da konu olmaktadır.

Geçmişteki önemine göre günümüzde değeri bir hayli azalmış olan geleneksel sanatlardan biri de bıçakçılıktır. Sanayileşme ile birlikte artan teknolojik gelişme ve fabrika üretiminin başlaması pek çok geleneksel sanat ve meslek gibi bıçakçılık mesleğini de zarara uğratmıştır. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de gelişen teknolojiye bağlı olarak fabrikasyon üretim yapılmakla birlikte, bazı alanlarda el sanatları işçiliğine dayalı ev ve atölye tipi sanayi faaliyetleri sürdürülmektedir. Bu şekildeki faaliyetlerden birisi de, geçmişe göre önemi azalmış ve günümüzde az sayıda kişi tarafından sürdürülen geleneksel bıçak imalatıdır (Birinci ve Camcı, 2016: 493). Tarihten bu yana insanın yapmış olduğu ilk araçlardan biri olan bıçak, zamanla üretimi ve kullanılan malzemeleri açısından farklılık göstererek günümüzde kullanılan halini almıştır. Gerçek bir uzmanlık ve tecrübe gerektiren bıçakçılık mesleği, Türkiye'de üretimi

yapılan diğer geleneksel mesleklere göre fazlasıyla ileri seviyededir. Özellikle ulusal ve uluslararası sanat alanında el yapımı bıçaklar büyük bir önem teşkil etmektedir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu çalışmada, geleneksel bıçakçılık sanatı ve/veya mesleği ve önde gelen ustaları, Düzce örnekleminde analiz edilmektedir. Türkiye’de bıçakçılık mesleği ve sanatını devam ettiren şehirlerden birinin de Düzce olduğu bilinmektedir. Düzce yöresi geleneksel bıçak üretimi, geleneksel üretim tarzları ve ürün çeşitleri ile geleneksel üretim yapan ustaları içinde barındıran önemli şehirlerden biridir.

“Düzce’de birçok geleneksel el sanatları ve zanaatları icra edilmektedir. Bunların başında; Hat, Çini, Ebru, Telkâri, Yakma Gravür, Metal Gravür, Ağaç Oymacılığı, Mermer Oymacılığı, Savat, Kuyumculuk, Yöresel Bez Dokuma, Halı – Kilim Dokuma, Yün Kolon Dokuma, Bağlama – Keman (Enstrüman) yapımı, Sedef Kakma, Ahşap Oyuncak Yapımı, Ahşap Beşik Yapımı, Saraçlık (Semercilik) vs. gelmektedir” (Parlak, 2016: 244).

Bu çalışma 2020-2021 yılları arasında Düzce ilinin somut olmayan kültürel miraslarından bıçakçılık sanatını çözümlemek amacıyla gerçekleştirilmiş ve gerekli alan araştırmaları yapılmıştır. Alan çalışmaları geleneksel meslek, sanat ve zanaatların yaşatıldığı ve temsil yeteneği olduğu düşünülen yerleşim merkezlerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Tekniği

Bu çalışma nitel bir çalışma olup, veri toplama tekniği olarak katılımcı gözlem ve görüşme tekniğine dayanmaktadır. Dolayısıyla çalışmada Düzce ilinin en önde gelen bıçakçılık sanatı ustalarından Alper TÜFEKÇİ, Mehmet ŞEKER ve Servet ALTINIŞIK ile ortak çalışmalar yapılmış ve bıçakçılık sanatına dair önemli verilere ulaşılmıştır. Düzce ilinde geleneksel bıçakçılık sanatı ve/veya mesleği ile uğraşan en önemli ustalarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler derlenmiştir. Geleneksel bıçakçılık sanatına dair üretilmiş eserlerden bazıları görselleştirilerek çalışmaya koyulmuştur. Ayrıca genelde, geleneksel ve somut olmayan kültürel mirasa, özelde bıçakçılığa dayalı literatür taranarak çalışmada değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Düzce örnekleminde bıçakçılık sanatının geçmişten günümüze kadar olan durumunu değerlendirmek ve elde edilen veriler ışığında bu sanatın gelişimini yordamaktır. Yapılan görüşmeler ve elde edilen görsellerin betimsel bir analiz ile değerlendirildiği bu çalışmanın geleneksel sanat ve bıçakçılık sanatı ile ilgili olan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.Düzce İlinde Bıçakçılık ve Bıçakçılığın Tarihi

Düzce, Türkiye’de Batı Karadeniz’in tek antik kenti olarak ayakta kalan, tarihi ve doğal güzelliklerinin yanı sıra gelenek ve göreneklerine bağlılığıyla da geçmişini yaşatmaya çalışan doğa güzelliklerine sahip bir ildir. Düzce ilinde yapımı devam etmekte olan geleneksel sanatların geçmişten günümüze ulaşmasının süreçleri kesin olarak bilinmemektedir. Bunun yanında el sanatları günümüzde pek çok alanda temsil edilmekte ve tarihini değerini korumaktadır. Düzce, İstanbul ve Ankara illerinin arasında yer alması ve tarihsel zamanda İpek Yolu üzerinde bulunması sebebiyle jeopolitik olarak önemli konumdadır. Ancak bu önemli konumunu ne yazık ki geleneksel sanat dalında pek fazla ileriye götürememiştir. Günümüzde geleneksel el sanatlarının ayakta kalmasını sağlamak amacıyla pek çok sanatçı bu alana katkı sağlamaktadır (Parlak, 2016: 244). Geleneksel el sanatları, kültürel dokunun önemli bir parçası olmakla beraber, gelecek nesillere aktarılan önemli miraslardandır.

“17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 Düzce depremlerinden sonra azalmaya başlayan bu saydığımız sanatları, özellikle Halk Eğitim Merkezleri ve El Sanatları Eğitim Merkezi ile birçok kurumda açılan çeşitli kurslar ve el sanatı ustalarıyla yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır” (Parlak, 2016: 244).

Düzce’de geleneksel sanatları destekleme adına yapılan girişimlerden birisi de Düzce Belediyesi tarafından hayata geçirilen Belediye Meslek Edindirme Kursları (BELMEK)’dir. Özellikle kadınlar, gençler ve dezavantajlı grupların ekonomik yaşama entegrasyonuna destek olmak amacıyla 65. Hükümet Bilim, Sanayi, Teknoloji Bakanı ve Düzce Belediye Başkanı Dr. Faruk Özlü tarafından hayata geçirilen “Meslek Edindirme ve Hobi Kursları” yeniden düzenlenerek BELMEK adı altında hizmet vermeye başlamıştır.

Düzce ilindeki geleneksel el sanatlarından en önemlilerinden bir tanesi de bıçakçılık sanatıdır. Aslında bıçak sanatı ve girişimleri temelde bu alana dair bir merakla başlamıştır. Bu sebeple de bu sanat dalı Düzce’de derin bir geçmişe sahip değildir. Ancak günümüzdeki bıçak ustaları ve Düzce Üniversitesi Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü bu sanatı gelecek nesillere aktarmak adına çalışmalar düzenlemektedir.

Bıçakçılık sanatında kullanılan bıçağın diğer sektörlerdeki bıçaklardan farkı bulunmaktadır. Bunun yanında buna bir sanat olarak bakılmasını gerektiren bazı yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Bıçak; bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç şeklinde ifade edilebilir. Diğer yandan bıçak, insanlık tarihinden bu yana kullanılan ve icadıyla insanlara kolaylık sunan bir alettir. Taş devrinde avlanmak adına kesici ve delici aletler kullanılmış olsa da, bunların bir sapa sahip olmadığı için 'bıçak' olarak adlandırılması uygun görülmemektedir. "İ.Ö. 4 binli yıllarda yeni aletler bulunmuştur: Balta, keser, daha sonra da taştan orak ve çapa. Sonraki devirlerde kullanılmış olan kesici aletlerin sapı bulunmaktaydı ancak bıçak adıyla ifade edilmemekteydi" (Erdal, 2016: 28).

Bilinen en eski bıçakların ya çakmak taşından ya da volkanik bir cam olan "obsidyen" taşından üretildiği bilinmektedir. M.Ö. 6500'e kadar dayanan Çatalhöyük'te obsidyen ve çakmak taşından üretilmiş mızrak ucu, ayna ve kesici aletlerin yanı sıra, çakmak taşından yapılmış kemik saplı bir kesici alet, diğer bir deyişle bıçak, bulunmuştur (bkz. Resim 1). Kazılarda bulunan bıçak, ayna ve mızrak uçları Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir (Parlak, 2015: 8).

Resim 1. Çatalhöyük'te bulunmuş çakmak taşından kemik saplı bir bıçak/hançer

Öte yandan sanayinin gelişmesi ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte hayatımızı kolaylaştırıcı araç gereçler fazlaşmış, bunun sonucunda geleneksel ürünler ve sanatlar arka planda kalarak yok olmaya yüz tutmuştur. Seri üretim ile hiç yorulmadan ve düşük maliyetle üretilen araç gereçler, geleneksel usta çırak ilişkisini de bitirme noktasına getirmiştir. Geçmişte el sanatları babadan oğluna aktarılan bir meslek iken, sonrasında usta çırak ilişkisi ile aktarılmaya çalışılmış, teknolojinin devreye girmesiyle değerini iyice kaybetmiştir. "Geleneksel el sanatlarının kaybolması, milli kültürün ve etnografik kazanımların kaybolması demektir" (Erdal, 2016: 27). Bu amaçla, bir ülkenin kültürel mirasına ve geleneksel sanatlarına sahip çıkması o ülkenin milli değerleri açısından ayrı bir önem arz etmektedir.

Bıçakçılık sanatı ile bağlantılı olarak ulusal kültürümüzde önemli bir uğraş ve meslek olarak demircilik örnek verilebilir. Geçmişten bu yana Türklerin kültüründe demir ve demircilik değerli konumdadır. Zira Türklerin yaşantısı olan göçebe yaşam, at ve silaha olan ihtiyaç, demirciliğe eğilimi artırmıştır ve onlara bu alanda ustalaşmaları yeteneğini bahşetmiştir. "Zaten, Ergenekon destanında demirden dağın eritilmesi, bu dağ eritmek için yetmiş büyük körüğün kurulması, Türkler arasında demircilik sanatının ne derece eski olduğuna işaret eder" (Kaya ve Mesci, 2002: 9).

"Göktürk ve Uygurlar döneminde Türk Maden sanatının geliştiğini bıçak ve kılıçların silah ve günlük eşya olarak kullanıldığını görüyoruz. Göktürk dönemi Balballarında Beyler, belindeki bıçak ve kılıçları ile tasvir edilmiştir" (Erdal, 2016: 28). Buradan hareketle Türklerde bıçak, aynı zamanda bir güç ve şöhret göstergesi olarak da tarihten bu yana kullanılmıştır. Bu yüzden sürdürülen bıçak sanatı kültürünün tarihi, Türkiye'de derin ve köklü bir geçmişe sahiptir. Geçmişte silah yapımıyla ilgilenen demircilerin ve silah ustalarının kendi kuşaklarından torunlarının bıçak sanatını devam ettirdiği bilinmektedir (Kaya ve Mesci, 2002: 17).

Türkiye'de bıçakçılık sanatının tarihsel gelişiminin korunması ve devam ettirilmesi adına pek çok usta yetiştirilmektedir. Bu yetiştirilen ustalar, Türklerin geleneğinde değer sahibi usta çırak kültürü ile devam etmiştir. Günümüz ustalarının yetişmesinde büyük öneme sahip olan bıçak zanaatçıları, bu işe ilk başladıkları dönemde ekonomik güçlükler, yeterli olmayan malzemeler gibi zor koşullarda kendilerini bu işe adanarak sanatlarını sürdürmüşlerdir. Bıçak yapımının önem kazanmaya başladığı zamanlarda çelik, boynuz ve bunun gibi araç gereçleri almak oldukça güç olduğu için pek fazla kişi bu sanata ilgilenememiştir. Daha sonra malzeme temini başladığında bıçakçılık sanatı pek çok kişi tarafından icra edilmeye başlamıştır. Böylece bıçakçılık sanatı da gelişmiştir (Kaya ve Mesci, 2002: 17-18). Türkiye'de üretilen bıçakların azımsanmayacak kısmı fabrika çıkışlıdır. Ancak kısıtlı bölgelerde el yapımı geleneksel yöntemler kullanılarak yapılmaktadır (Birinci ve Camcı, 2016: 498).

Genel olarak bıçak yapımında kullanılmakta olan malzeme çeliktir. Bir ham madde olarak çelik, paslanır ve paslanmaz olarak ikiye ayrılır. Günümüzde en çok tercih edilen çeşidi paslanmaz çeliktir. Fransa'dan ülkemize getirilen

paslanmaz çelikler, Düzce'ye de İstanbul'dan getirilmektedir (Kaya ve Mesci, 2002: 29). Dolayısıyla bıçağın ham maddesi olan çeliğin niteliği bıçakçılık sanatında etkilidir. Diğer yandan alıcıların isteğine göre bıçakçılarda paslanmaz çelik de kullanılmaktadır. Bu aşamada, paslanmaz çelikler, ocakta ısıtılıp dövülerek inceltilir ve son hali olan bıçak şeklini alır. Diğer yandan son yıllarda, çelikler dövülerek inceltilmek yerine hazır haliyle de alınmaktadır. Bıçak imal edilmesinde pek çok araç gereç hazır halde alınsa da bıçak ustaları bu malzemeleri kendi becerilerine göre işleyerek bu sanatı özenle icra etmektedirler (Birinci ve Camcı, 2016: 499). Malzemenin işlenmesi, sanatçının becerisini yansıtacağından, bıçakçılık sanatı ustaları bu malzemeleri farklı tekniklerle farklı şekillerde işleyerek bu sanatın devamlılığını sağlamaktadırlar.

1.1.Düzce Bıçakçılık Sanatı Ustaları

Düzce'de bıçakçılık tarihi henüz derin bir geçmişe sahip olmasa da bu sanatı icra etmeye çalışan ustalar da mevcuttur. Katılımcı gözlem tekniğiyle birlikte çalışma yaptığımız Alper TÜFEKÇİ, Mehmet ŞEKER ve Servet ALTINIŞIK bu sanata gönül vermiş ustaların en önde gelenleridir. Çalışmamızda ustalarla yapılan görüşmelerden edinilen bilgi ve söylemler, literatür eşliğinde derledikten sonra ustalarla birlikte gerçekleştirilen çalışmalardan görsellerle ve bıçakçılığa dair çeşitli görsellerle Düzce bıçakçılığı çözümlenecektir.

- **Alper Tüfekçi**

Resim 2: Alper Tüfekçi

27 Temmuz 1975 yılında doğan Alper Tüfekçi, dört nesil demircilikle uğraşan bir kökene sahiptir. İlk, orta ve lise eğitim ve öğrenimini Düzce'de tamamlamış ve 2002 yılında Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden mezun olmuştur. Bıçakçılıkla uğraşı ortaokul ve lise yıllarına dayanmaktadır Karadenizli olan Tüfekçi, Şeyhoğlu bıçakçılığın da sahibidir ve çeşitli bıçaklar yaparak bu sanatı icra etmektedir. UNESCO Kültür Mirası Taşıyıcısı olan Alper Tüfekçi Düzce'nin bilinen en eski bıçak ustalarındandır. Tüfekçi metali işleyerek bıçak yapımının yanı sıra bıçakların deri kılıflarını kendine has dikiş teknikleriyle işlemekte ve Düzce bıçaklarına oyma boynuz ile kemikten kılıf modellerini kazandırmıştır (bkz. Resim 3).

Resim 3: Alper Tüfekçi tarafından yapılmış kemikten oyma kılıf modeli.

- **Mehmet Şeker**

Resim 4: Mehmet Şeker

Çocukluğunda hobi olarak ahşap oymacılığı yapan Mehmet Şeker, bıçakçılık sanatına silah gravürü yaparak başlamıştır. Daha sonra bıçak saplarına ve çelik kısımlarına şekil vererek desenler işlemiş, kendini bu alanda geliştirmiştir. Ayrıca dört yıl önce açtığı “Toprak Bıçak” isimli atölyesinde mesleğini icra etmektedir. Bıçakçılığın dünya çapında bir satış ağının olduğunu belirten Şeker, günümüzde Türk-Osmanlı motifleri üzerinde çalışmakta ve farklı motifler ile desenlerin bir arada kullandığını ifade etmektedir. UNESCO Kültür Miras Taşıyıcısı olan Mehmet Şeker, metali işleyerek bıçak yapımının yanı sıra, gravür, kabartma, kakma, rodajlama ve oyma tekniği ile yaptığı üç boyutlu çalışmaları düzce bıçakçılığına kazandırmış nadir sanatçılardandır (bkz. Resim 5).

Resim 5: Mehmet Şeker tarafından yapılmış üç boyutlu gravür bıçak.

- **Servet Altınışık**

Resim 6: Servet Altınışık

Aslen Trabzonlu olan Servet Altınışık ise bıçakçılık sanatına 12 yıl önce başlamış ve geleneksel yöntemler kullanarak ata mesleği olan bıçakçılığı yaşatmaktadır. Babası Ahmet Altınışık ile 02.03.2020 tarihinde yaptığımız söyleşide, dedesi Osman Usta'nın 1924'de Mustafa Kemal Atatürk'ün Trabzon ziyareti sırasında, kendi eliyle yaptığı tören kılıcını, Atatürk'e bizzat kendi elleriyle takdim ettiğini, Atatürk'ün de o kılıcı yaverinin çok beğenmesi üzerine ona hediye ettiğini aktarmaktadır. Altınışık bu sektörde, kaliteli ve estetik bıçaklarıyla tanınmasının yanı sıra, bu bıçaklara isim vermesiyle de öne çıkmaktadır. Kendine has tarzı ve tasarım gücüyle ortaya çıkardığı bıçaklarına ata, toy, kor, har, ayu ve cin gibi isimler vererek Düzce bıçakçılığının tanınmasına katkıda bulunmuş ve bıçak sektörüne bu modelleri kazandırmıştır (bkz. Resim 7). Altınışık bıçaklarının bu isimleri almasında yapılış şekilleri, görünüm ve kullanım biçimlerinin etkili olduğunu ifade etmektedir. Diğer iki ustamız gibi Servet Altınışık da UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı listesinde yer almaktadır. Kültür Bakanlığı'nın daveti üzerine 2019 yılında dördüncüsü düzenlenen Etnospor Kültür Festivali'ne katılmıştır.

Resim 7: Servet Altınışık tarafından yapılmış bıçak modellerinden birkaçı.

Yukarıda fotoğrafları ve özgeçmişleri ile birlikte söz edilen ustaların hepsi UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı Listesine dâhil edilerek T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kendilerine Sanatçı Tanıtma Kartı takdim edilmiştir (bkz. Resim 8). Somut olmayan kültürel miras ile ilgili girişimlerin yaygınlık kazanmasıyla geleneksel üretim ve geleneksel ustalar, Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır (Küçük, 2019: 75). Bu sözleşmenin, ülkemizin sanatçılarına sahip çıkması ve gelecek nesillere kültürel miras bırakma adına güzel örnekleri ortaya çıkarması adına önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Resim 8: Alper Tüfekçi, Mehmet Şeker ve Servet Altınışik'in Sanatçı Tanıtma Kartları.

Temelleri UNESCO tarafından atılan, Türkiye'nin de taraf olduğu Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi, kültürün birçok şubesini olduğu gibi, geleneksel üretimi ve geleneksel üretim yapan son ustaları da inceleme altına almıştır. Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi 17 Ekim 2003 tarihinde UNESCO'nun 32. Genel Konferansı sırasında imzalanmıştır. Türkiye, bahsi geçen sözleşmeyi 19 Ocak 2006 tarihinde TBMM'de görüşerek kabul etmiş ve sözleşme 21 Ocak 2006 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin korumayı amaçladığı alanlar, a)Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar, b)Gösteri sanatları, c)Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler, d)Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar, e)El sanatları geleneği olarak belirlenmiştir (Oğuz, 2013: 61-64). Düzce'de bıçakçılık sanatını icra eden bu üç usta somut olmayan kültürel mirasın en önemli taşıyıcılarındandır ve çeşitli tekniklerle bu sanatı yaşatmaya devam etmektedirler.

2.Düzce Bıçaklarının Tipolojisi

Tarihten bu yana bıçakların kullanım alanları ve yapım teknikleri çeşitlilik göstermiştir. Bıçakların günlük hayattan soyutlanarak bir sanata dönüşmesi onun üzerinde yapılan çeşitli süslemeler ve teknikler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu anlamda Düzce bıçakçılığında bu sanata uygulanmış olan bazı tekniklere ve süslemelere aşağıda değinilmektedir.

2.1. Düzce Bıçakçılığında Namlu Tipleri

Bir bıçağın namlu ve sap olmak üzere iki ana bölümü vardır. Türkçe Sözlüğe göre bıçak "1. isim Bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç ve 2. Çeşitli kesme işlerinde kullanılan keskin ağızlı araç" (TDK, 2020) olarak tanımlanmaktadır. Bıçağın kesen kısmını oluşturan ve çoğunlukla çelikten yapılan kısmı namludur. Kabza ve namlunun uyumu estetiğin öne çıktığı yerdir. Bıçakların en önemli kısmı namlu kısmıdır ve ustaların işçiliklerini gösterebilecekleri en önemli kısım da burasıdır. Öte yandan ustanın sanatsal estetiğini gösterdiği bir diğer yer de kabza işçiliğidir. Bıçak sanatının ana iki unsuru burada yapılan işçiliğe dayanmakta ve sanatçı burada kendi sanatını ortaya koyabilmektedir.

Namlu yapımında kullanılan materyal bıçağın kalitesinde ve kullanım yerinde etkilidir. Düzce'de bulunan bıçak ustaları namlu yapımında kullanım yerlerine göre ya kendileri döverek işledikleri çelikleri ya da hazır üretilmiş olan paslanmaz çelikleri tercih etmektedirler. Buradaki en önemli etken bıçağın kullanıldığı yere göre materyalin belirlenmesidir. Diğer yandan genel olarak bıçak yapımında kullanılan madde olarak çelik ön plana çıkmaktadır. Bıçak yapımında bıçağın dayanıklılığı ve kalitesini belirleyen çelik, demirden üretilen bir maddedir. Çelik, dövme - demirin, ikinci bir ısıl işleme tabi tutulmasıyla elde edilir. Dövme-demir, uzun bir süre yüksek ısıda, toz halindeki odun kömürü ateşinde bırakılarak, demir kristallerinin arasına daha çok miktarlarda karbon girmesiyle oluşturulur. Sonra bu alışıma sıcakken tekrar ve tekrar çekilenir. Böylece içinde karbon bulunan tunç ve dövme demirden çok daha sert ve sağlam bir maden olan "çelik" elde edilir (Erginsoy, 1978: 15).

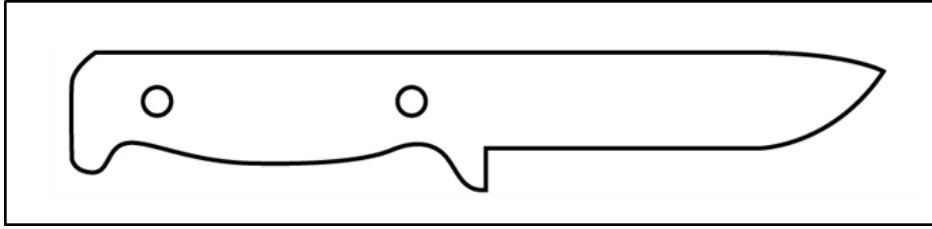
Genellikle dövme çelik ustalarının, ustalıklarını sergiledikleri ve kendi ustalıkları belgelerini aldıkları yer namlu kısmıdır. Namlunun suyu, esnekliği, keskinliği ve kolay körleşmemesi, namlu ucu, yanak açılması, taşlama, işlevselliği ve sağlamlığı bu kısımda şekillenir. Ustaların sanatlarını gösterdikleri önemli yerlerden biri olan namluda tiplerine göre

kendi içinde farklı kollara ayrılmaktadır. Dahası, 150'den fazla alt tipte namlu olduğu da bilinmektedir.

Ancak bıçaklar, kabzaları ile bir bütün olarak düşünüldüğünde genel olarak iki başlık altında toplanabilir. Bunlar "kapak kabızalı namlu" ve "yekpare kabızalı namlu" dur. Düzceli ustalar tarafından da yapılan bıçakların ana hatlarını bu iki namlu tipi oluşturmaktadır. Aşağıda bu namlu çeşitlerinin özellikleri verilmektedir.

•Kapak Kabızalı (Fultank) Namlu

Bıçaklar kendi içlerinde fiziksel biçimleri, kimyasal bileşenleri ve kullanım yerleri gibi ayrışan önemli öğelere sahiptir. Bu ayrımın fiziksel biçimini oluşturan unsurlardan birisi "kabza" (İng. tang) şeklindedir. Çelik kuyruğun kabza ile aynı genişlikte olduğu ve sonuna kadar uzandığı bıçaklara full tang (tam kabza) adı verilir (bkz. Şekil 1). Bu kabza türünde bıçak kabzanın alt ve üst tarafından görülebilmektedir. Tam kabza bıçaklar diğer bıçaklara göre çok daha ağırdır ancak dirençlidirler. Ağaç kesme ve parçalama işlerinde bu ağırlık kullananlara avantaj sağlamaktadır. Bu yüzden doğada yaygın bir şekilde kullanılan veya kampçıların tercih ettiği bıçak türü olan "bushcraft" tipli bıçaklarda bu kabza türü çok sık kullanılmaktadır.

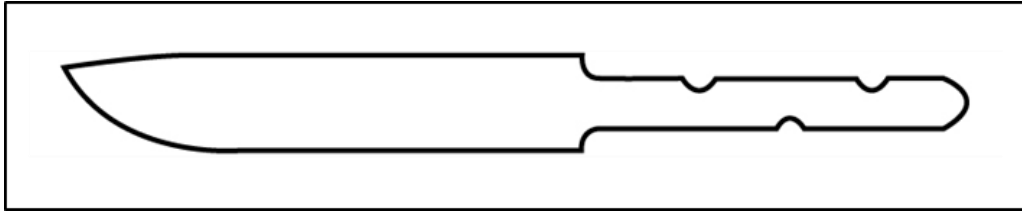

Şekil 1. Full Tang (Tam kabza) namlu

•Yekpare Kabızalı (Gizli Kuyruk) Namlu

Bir diğer namlu çeşidi ve Düzce'deki ustaların kullanmayı tercih ettikleri namlu tipi yekpare kabızalı namludur. "Yekpare kabızalı namlu; geçme namlu, milli namlu, gizli kuyruk namlu olarak ta bilinmektedir"¹ (Mehmet Şeker, 15.03. 2020, Düzce).

Bu kabza türünde kullanılan "Stick tang" (ince kabza) ya da bir diğer adıyla "Hidden tang" (gizli kabza) tipleridir (bkz. Şekil 2). Burada çelik, ancak kabzanın dörtte üçü kadar bir bölümüne ilerler ve kabza çeliği sararak dışardan görünmesini engeller. İnce kabızalı bıçaklar ağırlıkları çok az olduklarından dolayı detay gerektiren işlerde kolaylık sağlar. Hafif ve ergonomik olmaları onların doğal olmayan malzemelerden de yapıldığını gösterir. Bu bıçaklar darbeleri daha az iletir ve elektrik gibi maddelerin iletkenliğini en aza indirebilir.

Şekil 2. Hidden Tag (gizli kabza) namlu

2.2.Düzce Bıçakçılığında Kullanılan Sap Tipleri

Sap kısmı bıçakların en önemli kısımlarındandır. Bir bıçağın sapında kullanılan malzeme fark etmeksizin üç teknik sap bulunmaktadır. Bunlar "yekpare, kapak ve kalıptır". Kullanılan malzemelerin özellikleri uygulanacak tekniğin belirlenmesinde önemli yere sahiptir. Zira her malzemeye aynı teknik uygulanmamaktadır (Erdal, 2016: 30). Düzce bıçakçılığına bakıldığında geleneksel malzemelerin hala tercih edildiği görülmektedir. "Çoğunlukla bıçak saplarında "boynuz, kemik, ağaç ve kösele gibi doğal malzemelerin yanı sıra son dönemlerde madeni saplarda kullanılmaktadır" (Alper Tüfekçi, 21.03. 2020, Düzce).

¹ Bu çalışmada ustaların bıçak sanatıyla ilgili verdikleri önemli bilgiler ustanın adı ve soyadı, taih ve yer bilgileri ile birlikte verilmektedir.

•Boynuz sap

Boynuzlar, bıçakçılık işi yapmakta olan bütün ustaların vazgeçilmez malzemelerindendir. Bu işlemde tüm boynuzlu hayvanların boynuzları kullanılabilir. “Ancak en çok tercih edilenler geyik, manda, koç, teke ve yaban keçisi boynuzlarıdır” (Erdal, 2018: 30). Boynuz sapın kullanıldığı bıçaklar, genel olarak av bıçaklarıdır. Bunun sebebi ise hem dekoratif olmaları hem de avcılık anlayışına uygunluğu olmasındandır (bkz. Resim 9). Nitekim bıçağın tipolojisini oluşturduğu yer boynuz değildir, bunu kullanım biçimidir.

Resim 9: Alper Tüfekçi tarafından yapılmış boynuz saplı bir av bıçağı.

•Kemik sap

Bu bıçak sapı deve, manda gibi büyük cüsseli hayvanlara ait kaval kemiğinden imal edilir. İri hayvan seçilmesinde en önemli faktörler, iri hayvanlardan elde edilen malzemenin sağlam ve kokusunun az olmasıdır. Diğer yandan kemik sap “oniks” mermeri gibi güzel bir görünüm de almakta ve beyazlığı ile dikkat çekmektedir. Diğer yandan yekpare sap tipi kullanılırken kemik saplar boynuz saplara göre kırılmaya elverişlidir (Erdal, 2018: 30). Düzce bıçaklarında kemik saplar ağaç vb. malzemelerle bir arada kullanıldığı gibi, formu ve duruşu düzgün olan kemikler tek parça olarak da bıçak saplarında kullanılmaktadır (bkz. resim 10).

Resim 10: Alper Tüfekçi tarafından, formu bozulmadan yapılmış kemik saplı bir bıçak.

•Ağaç sap

Bulunması ve işlenmesi en kolay olan malzemelerden biri olmasından dolayı bıçak yapımında en fazla tercih edilen malzeme ağaçtır. Ancak her ağaç, bıçak yapımı için uygun değildir. Önemli olan nokta ağacın dayanıklılığının işlemeye uygun olmasıdır. Bundan dolayı "en çok tercih edilen ağaçlar; gürgen, ceviz, zeytin, gül, şimşir, abanoz, maun, kestane ve dış budak ağaçlarıdır" (Erdal, 2018: 30-31). Bıçaklarda hafiflik önemli bir ayrıcalık olduğundan çoğunlukla çam ve söğüt ağacı tercih edilmektedir (bkz. Resim 11). "Son dönemlerde deseni fazla, estetiği yüksek olan ithal ağaçlarda Düzce bıçaklarında kullanılmaktadır" (Servet Altınışik, 28.02. 2020, Düzce).

Resim 11: Servet Altınışik tarafından zeytin, ceviz ve padouk ağalarından yapılmış bir bıçak sapı örneği.

•Kösele sap

Bazı av bıçaklarında deriden halkalar şeklinde yapılmış kabzalar bulunmaktadır. Kösele sap, bıçağın sapını oluşturan çeliğe deri plakaların geçirilmesi ve daha sonra bunların sıkılıp cilalanması sonucu oluşturulmaktadır (bkz. Resim 12). Bu yöntem gizli kabza bıçaklar için en kullanışlı yöntem olarak öne çıkmaktadır. Zira bıçağın elde tutulduğu ve rahatlığı diğerlerinden daha fazladır. Yapıştırıcı türü olarak ise kontak yapıştırıcılar tercih edilmektedir. Diğer yandan bitmiş hali yaklaşık 400-800 civarına kadar zımparalanıp balmumu veya karnuba mumu gibi malzemelerle bitirilmesi sağlandığında daha fazla uzun ömürlü olduğu bilinmektedir.

Resim 11: Servet Altınışik tarafından zeytin, ceviz ve padouk ağalarından yapılmış bir bıçak sapı örneği.

•Madeni sap

Bu tip bıçaklar saplarının ağır metalden yapılmalarından dolayı en ağır bıçaklardandır. Kullanım alanları da bu ağırlığa göre sınırlıdır ve bıçak ustaları tarafından da pek kullanılmamaktadır.

"Fabrikasyon bıçaklarda madeni malzemelerin kullanımı genelde kalıp tipiyle olmaktadır. Pirinç, çelik, tuya ve krom sapların daha çok kullanıldığı bilinmektedir. Bu tip bıçaklar ağır olmaları nedeniyle Düzce bıçak sanatkarları tarafından pek fazla tercih edilmemektedir. Düzce bıçaklarında genellikle sertleştirilmiş hafif alüminyum sap ve balçaklar kullanılmaktadır (bkz. Resim 13). Bu parçaların hafif olması üzerlerine gravür işlenmesi için çok elverişlidir" (Mehmet Şeker, 15.03. 2020, Düzce).

Resim 13: Mehmet Şeker tarafından yapılmış alüminyum sap üzerine gravür işlemeli bıçak.

2.3. Bıçak Kınları

Bir bıçağın kını, onun taşınmasına ve korunmasına aracılık eden materyale verilen addır. TDK (2020) kını; "bıçak, kılıç vb. kesici araçların kabı" olarak tanımlamaktadır. Bıçağın keskin olma özelliğinden dolayı onun korunmasına aracılık eden bu alet, ona gösterilen değerle neredeyse eşittir. "Kın, bıçağın şanıdır. Kını olmayan bıçak her zaman çıplak olarak görülmüştür" (Erdal, 2016: 33). Diğer yandan "kınlar, tipolojik yönden bazı farklılıklar göstermesine karşılık, işlevsel olarak birbirini tekrar etmektedir. Kınlar gövde ve kın pabucu olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır" (Biber, 2005: 161). Bıçak sanatında ayrı bir yeri olan bıçak kınları üzerinde de çok farklı türde işlemler yapılmakta ve bu da bıçakçılık sanatını zenginleştirmektedir. Düzce de bıçak kınları genellikle deri, ahşap ve boynuzdan yapılmaktadır. Düzce bıçak ustaları tarafından bıçak kınları da sanata dönüştürülmektedir. Her usta yapmış olduğu bıçağın kınına kendine has teknik ve yöntemle şekillendirmektedir. Düzceli bıçak ustaları da kendilerine has teknik ve yöntemleri kullanarak farklı kılıf modelleri üretmeyi başarmışlardır. Düzceli bıçak ustalarından Alper Tüfekçi, tamamen kendisine has dikiş tekniklerini kullanarak hazırladığı kınlarıyla ön plana çıkarken (bkz. Resim 14), Servet Altınışık ise, derilerin doğal yapısını bozmadan yaptığı çalışmalarla öne çıkmaktadır (bkz. Resim 15). Düzceli bıçak ustalarından Mehmet Şeker de bıçak kınlarını bir adım öteye taşıyarak deri üzerine motifler ve hayvan figürlerinin yer aldığı kabartma kınlarını üretmiştir (bkz. Resim 16). Şüphesiz her ustamız kendine has tarzı ve işçiliğiyle Düzce bıçakçılığının geliştirilmesi ve tanıtılması noktasında büyük katkılar sağlamışlardır.

Resim 14: Alper Tüfekçi tarafından yapılmış Kırbaç Örgüsü dikişli bıçak kını.

Resim 15: Servet Altınışık tarafından derinin doğal görüntüsü bozulmadan yapılmış bıçak kını.

Resim 16: Mehmet Şeker tarafından üzeri bitki motifleri ile bezeli bıçak kını.

3.Düzce Bıçaklarında Kullanılan Yüzey Süsleme Teknikleri

Düzce bıçak ustalarını ve bıçaklarını diğer bölgelerden ayıran en büyük özellik, bıçaklara uygulanan yüzey süsleme teknikleridir. Düzceli bıçak ustaları bıçakları günlük kullanımın yanı sıra yüzey süsleme teknikleriyle birer sanat eserine dönüştürmüş ve bıçakları çeşitli koleksiyoncular tarafından satın alınmıştır. Nitekim Düzceli ustaların bıçaklara getirdiği yenilikler, süslemeler ve sanatsal estetik, onları diğer bölgelerdeki ustalardan ayırmış ve kendilerine T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından sanatçı tanıtma kartı verilerek UNESCO'nun somut olmayan kültürel miras taşıyıcı listesine dâhil edilmelerini sağlamıştır.

Bu kapsamda Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümünde Düzce bıçakçılığına dair çalışmalar geliştirilmektedir. Bu anlamda çalışmanın yazarı Yusuf Parlak tarafından ilk defa geleneksel Türk sanatlarımızdan Minyatür, Tezhip ve Ebrû gibi süsleme teknikleri bıçakların sap ve kınlarına işlenmiştir. Bu sayede Düzce bıçaklarında kullanılan yüzey süsleme tekniklerine Gravür, Rodajlama, Kabartma ve Kakma tekniklerinin yanı sıra Tezhip, Minyatür ve Ebrû ile yapılan yüzey süsleme teknikleri kazandırılmıştır. Yapılan tüm bu çalışmaların bıçak sektöründe Düzce markasının oluşturulması ve coğrafi işaret tescilinin alınması noktasında büyük katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

3.1. Gravür

İsmi Fransızca "gravure" sözcüğünden alan gravür, ağaç ve metal gibi materyaller üzerine kazıma resim sanatı olarak bilinmektedir. Başta Almanya olmak üzere tüm Avrupa'da hızla yayılan gravürün ilk bilinen örneği 15. Yüzyılda ren kıyılarında bulunan ağaç üzerine kazınarak yapılmış insan figürleridir. 15. Yüzyılda Alman Albert Dürer, ağaç ve bakır üzerine yaptığı gravürlerle tanınmıştır. İtalyan sanatçı Marca Antonio ise maden üzerine çelik uçlarla kazıyarak yaptığı gravür çalışmalarıyla tanınmıştır (Aslan, 1996: 170).

Geçmişten beri maden üzeri kazınarak yapılmış gravür çalışmalar, daha çok baskı resimler için kalıp olarak hazırlanmıştır. Zamanla bu kalıpların birer sanat eserine dönüştüğünü gören sanatçılar, çalışmalarını yalnızca resim baskısı için değil madeni eserleri süslemek için de kullanmışlardır. Ülkemizde de ateşli ve ateşsiz silah süslemeciliğine gravür adı verilmektedir. Bunun sebebi metal bölümlerde uygulanan kazıma, kabartma, kakma ve oyma işlemlerinin gravür sanatı ile benzerlik göstermesidir. Bu benzerlik gravür işleminde kullanılan malzemelerde de görülmektedir.

Düzce bıçaklarına gravür süsleme tekniği uygulanırken kalem, silgi, su zımparası, keski zımparası, mengene, çelik uç ve çekiç gibi el aletlerinin yanı sıra son dönemde hassas işleme özelliğine sahip gravür makinaları da kullanılmaktadır. Gravür tekniğinde öncelikle metal kısım üzerine model çizilir ve daha sonra çelik uç kalemle ve çekiçle beraber çizilen modelin hatları belirlenmektedir. Bu işlemde görüntüye göre farklı uçlu keski de kullanılabilir. Daha çok kullanılan motifler asma ve meşe ağacı gibi bitki motifleri; av bıçakçılığında avı tasvir eden kurt, ayı, bıldırcın gibi hayvan örnekleridir. Son dönemlerde bıçak ustası Mehmet Şeker tarafından gravür, kabartma ve rodajlama teknikleri bir arada kullanılarak bıçak yüzeylerinde insan figürleri ve İstanbul'un fethi gibi konular tasvir edilmiştir (bkz. Resim 17).

Resim 17: Mehmet Şeker tarafından işlenmiş İstanbul'un Fethi konu alan gravürlü bıçak çalışması.

3.2. Rodajlama

Kuyumculukta ve bıçak sektöründe metal yüzeyinin bir kısmının ya da tamamının rodyum eriyiği ile kaplanması işlemine rodajlama adı verilmektedir. Ülkemizin birçok yerinde üretim sürecinden geçmiş bıçakların yüzey süslemeleri ve renkleri birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik ve tek renk seçimi bıçak kullanıcılarını monotonluğa itmektedir. Genellikle bıçak yüzeyleri ya parlatılarak metal görüntüsü verilmekte, ya da asit gibi maddelerle karartılarak bıçak kullanıcılarına sunulmaktadır. Düzce'yi diğer bölgelerden ayıran özelliklerden biri de bıçaklarına yüzey süslemelerinde rodajlama tekniği ile renk verilmesidir.

Bıçakçılık sanatında ve kuyumculukta kullanılan rodyum (Rh) platin grubu metaller arasındadır ve gümüşe benzeyen bir renk pigmentine sahip olması ve çok sert bir metal olmamasından dolayı tercih edilmektedir. Rodyum kaplama işlemi özellikle kuyumculukta rodaj olarak geçmekte ve bu işlem sülfatlı ve fosfatlı banyolarda yapılmaktadır. Rodaj, genellikle 2 gr. kadar rodyum içermekte olan ticari bir üründür (Morcalı ve Aktaş, 2014: 51). Rodyumun çok tercih edilmesinin en büyük sebebi gümüş gibi metallerin havada bulunan kükürt ve oksijenle tepkimeye girmesiyle zamanla kararmasına karşın Rodyum kaplamada bu sorunun oluşmamasıdır. Bu yüzden yüzük, küpe, bileklik, kolye gibi çeşitli takılarda kullanılmaktadır.

Düzce bıçak ustalarından Mehmet Şeker de bıçak yüzeylerinde farklı renkler oluşturmak için rodajlama tekniğini uygulayıp bıçak süslemelerindeki monotonluğu kırmıştır. Bu sayede bıçaklarındaki estetik görünüm daha da zenginleşmiştir. Bu zenginliği sağlamak için bıçak yüzeylerinin bir kısmı ya da tamamı iki farklı rodaj tekniği uygulanarak kaplanmaktadır. Bıçağın namlu kısmının tamamı farklı renklerde olması istendiğinde genel rodaj tekniği kullanılırken, namlunun belli bir kısmı ya da parçası farklı renkte olması arzu edildiğinde kalem rodaj tekniği kullanılmaktadır (bkz. Resim 18). Bu sayede metal yüzeyin tamamı ya da bir bölümü, altın ve gümüş görünümünün yanı sıra kırmızı, yeşil, siyah ve beyaz renklerle kaplanabilmektedir.

Resim 18: Mehmet Şeker tarafından kalem rodaj tekniği ile altın kaplanmış gravürlü bıçak detayı.

3.3. Kakma

Madeni eserlerin üzerine açılan yivlerin veya çeşitli biçimlerdeki çukurların (yuvaların) içine başka cins ve başka renkte malzemeler kakılarak elde edilen süslemeye "kakma tekniği" denir. Dolgu olarak yivlerin içine tel, çukurlara da ince varaklardan istenen şekillerde kesilmiş parçalar kakılır. Kakma tekniğinde esas olan, eserin madeni ile kontrast yapacak ve eseri renklendirecek olan diğer bir malzemenin kullanılmasıdır. Bu teknik madene maden kakarak süsleme tekniği olarak bilinse de günümüzde farklı malzemelerle de kakma tekniği uygulanmaktadır. Madene maden kakarak süsleme tekniği, Yakın Doğu'da, Eski Çağ'da bilinmektedir (bkz. Resim 19). Mezopotamya'da, kral mezarlarında (2600 dolayları) kakma tekniğiyle süslenmiş mızrak uçları ve baltalar bulunmuştur. Anadolu'da da

Alacahöyük kazılarında çıkan Hatti kültürüne ait (M.Ö. 2300-2100) boğa ve geyik biçimindeki tunç üzerinde, gümüş veya elektrüm kakmalar görülmektedir (Erginsoy, 1978: 39). Osmanlı döneminde de "kakma" tekniğiyle süslenmiş eserler yüksek tabakada büyük beğeni görmüştür (Parlak, 2015: 67-68).

Resim 19. Tunç, Eski Tunç Çağı, M.Ö. 3. Binyılın ikinci yarısı, Yüksekliği 52.5 cm, Anadolu Medeniyetleri Müzesi- Geyik Heykeli.

Kakma tekniği, cami kapı kanatları, pencere, minber, rahle gibi ahşap materyallerde, sedef, gümüş gibi taşlarda da kullanılmaktadır. Geçmişte kakma, bıçak, kılıç, kama gibi eşyaların üstüne açılan yuvalara altın gibi değerli madenlerden oluşan tel ve çubukların kakılarak süslenmesiyle de gerçekleştirilmiştir. "Şam kakması" veya "tel kakma" olarak da bilinen bu işlem geçmişte sıklıkla kullanılmıştır. Günümüzde kakma tekniği Oltu taşı tespih, ağızlık ve halk takılarında uygulanmaktadır. Altın, gümüş, firuze, bağa, sedef, mercan kakmalar yapıldığı gibi, polyesterden hazırlanan suni taşlarla da kakma yapılmaktadır. Düzce bıçaklarında ise bıçağın namlu kısmına gravür tekniği ile birlikte uygulanan kakma, bazen de bıçağın sap kısımlarına gümüş ve bakır gibi madenlerle yapılmaktadır (bkz. Resim 20). Düzce bıçak ustalarından Mehmet Şeker bu uygulamaları bıçaklarında sıklıkla kullanarak kakma tekniğini Düzce bıçaklarına kazandırmıştır.

Resim 20. Mehmet Şeker tarafından gümüş ve bakır madenleri kullanılarak bıçağın namlu ve kabza kısmına uygulanmış kakma işçiliği.

3.4. Kabartma (Rölyef)

Üzeri işlenebilir malzemelerin yüzeylerine yapılan yükseltme ya da çökertme işlemine kabartma (rölyef) adı verilmektedir. Bu kabartmalar, alçak ve yüksek kabartma olmak üzere ikiye ayrılabilir. Yapılacak süsleme yüzey üzerine yükseltilerek yapılıyorsa yüksek kabartma; çökertilerek yapılıyorsa alçak kabartma adını almaktadır. Bu işlem malzemenin cinsine göre değişiklik gösterebilmektedir. Kabartma işlemi altın, gümüş, bakır ve alüminyum gibi yumuşak ve ince madeni levhalar üzerinde uygulanacaksa bu işlem için çekiş ve yumuşak bir zemin kullanılmaktadır. Desenin alçak kabartma olarak işlenmesi isteniyorsa, dıştan çekiçleme usulü, yüksek kabartma olması isteniyorsa, içten çekiçleme usulü uygulanmaktadır. Bıçaklarda uygulanan kabartmalarda ise çeliğin sert olmasından dolayı çekiçleme usulü yerine, çelik kalemler ve freze uçları yardımıyla dıştan ya da içten boşaltma usulü uygulanmaktadır. Düzceli bıçak ustalarından Mehmet Şeker'in, kabartma tekniğiyle yaptığı çok sayıda çalışması mevcuttur. Mehmet Şeker, kabartma ve oyma tekniklerini bir arada kullanarak Düzce bıçakçılığına üç boyutlu bıçakları kazandırmıştır (bkz. Resim 21).

Resim 21. Mehmet Şeker tarafından gravür, oyma ve kabartma teknikleri kullanarak yapılmış üç boyutlu bıçak detayı.

3.5. Minyatür

Geleneksel Türk süsleme sanatlarından birisi olan minyatür, el yazması kitaplarda anlatılan konuların daha anlaşılır hale gelmesi amacıyla metnin yanına çizilen, derinlik duygusundan yoksun küçük boyutlu resimlerdir. Minyatür sözcük anlamı itibariyle, Ortaçağ Avrupası'nda hazırlanan el yazmalarının bölüm başlarında metnin ilk harfinin etrafına kırmızı- turuncu minium ile (sülügen, sülyen, kırmızı kurşun tozu) yapılan "miniatura" adlı tezhipten gelmekte ve "sülügenle boyanmış" anlamına gelen Latince "miniare" kelimesinden türemiştir. Ancak zamanla minor (küçük) kelimesinin etkisinde kalarak "küçük resim" anlamını da kazanmıştır (Mahir, 2005: 118). Dilimize ise Fransızca "miniature" kelimesinden geçtiği düşünülmektedir. Geçmişte çok sayıda minyatürlü yazma üretilmiştir ancak matbaanın keşfiyle birlikte elyazmalarının azalması minyatür sanatını da olumsuz etkilemiştir (Renda, 1997:

1262).

Düzce’de ilk defa minyatür sanatı bu çalışmanın yazarı Yusuf Parlak tarafından çeşitli süslemelerle bıçak saplarında kullanılmıştır. Düzce bıçak ustalarından Mehmet Şeker’in yapmış olduğu pukko tarzı bıçağın sap kısmına, bir yüzüne Fatih Sultan Mehmet’in portresi diğer yüzüne ise tuğrası işlenmiştir (bkz. Resim 22). Yine Düzce bıçak ustalarından Servet Altınışik’in yapmış olduğu hançer formlu bıçağın sap kısmında İstanbul’un fethi ve İstanbul silüetleri minyatür tekniğiyle tasvir edilmiştir (bkz. Resim 23).

Resim 22. Yusuf Parlak tarafından Fatih Sultan Mehmet’in portre ve tuğrası işlenmiş minyatürlü bıçak.

Resim 23. Yusuf Parlak tarafından İstanbul’un fethi ve İstanbul silüeti tasvir edilmiş minyatürlü bıçak.

3.6.Tezhip

Arapça “zehebe” kökünden türetilerek sözlükte “altınlamak” anlamına gelen tezhip, “yazma kitap, levha ve murakkaların bezenmesinde ezilmiş varak altın ve çeşitli renklerin kullanılmasıyla uygulanan süsleme sanatıdır” (Arseven, 1952: 1982; Birol, 1997: 61). İslâm kitap sanatlarının en önemlilerinden biri olarak kabul edilen tezhip sanatıyla uğraşan kişilere “müzehhip” denilmektedir. Türklerde yüzyıllar boyunca kullanım imkânı bulan tezhip sanatı; mimariden yazma eserlere, cilt kapaklarından levhalara, madeni eşyalardan halılara ve tılsımlı gömleklere varana kadar pek çok alanda sıklıkla kullanılmıştır (Taşkale, 1990: 5).

Normalde kağıt süsleme sanatı olarak bilinen tezhip Düzce bıçakları üzerinde de yerini almıştır. Minyatürde

olduğu gibi tezhip sanatı da ilk defa bu çalışmanın yazarı Yusuf Parlak tarafından Düzce bıçaklarının yüzey süslemelerinde kullanılmıştır (bkz. Resim 24). Tezhipte Düzceli bıçak ustası Servet Altınışık ile gerçekleştirilen tezhipli bıçak bunun en güzel örneğidir. Tezhipte kullanılan belli başlı çiçek motiflerin yanı sıra, yarı stilize motifler ve natüralist motifler de kullanılmaktadır. Bunların içerisinde en çok kullanılanları şükufe, hatai ve rumi gibi motiflerdir. Yapmış olduğumuz tezhipli bıçakta ise tezhipte en çok kullanılan motiflerden biri olan Rumi motifi, 24 ayar ezilmiş altın ile bıçağın sap ve kın yüzeyinde uygulanmıştır (bkz. Resim 25).

Resim 24. Yusuf Parlak tarafından bıçak yüzeyine tezhip işlemesi yapılırken.

Resim 25. Yusuf Parlak tarafından işlenmiş tezhipli bıçak ve standı.

3.7. Ebrû

Kâğıt süsleme sanatlarının en değerlilerinden biri olan ebrû, kitre veya benzeri maddelerle yoğunluğu artırılan su üzerine serpilerek boyaların şekillenmesi ile oluşturulan ve desenlerin kâğıda aktarılması ile sonuçlanan bir sanattır.

(Arıtan, 1999: 441). "Ebrû" Farsça bir sözcüktür ve zamanla değişikliğe uğrayarak "ebrî" daha sonra "ebrû" halini almıştır (Sungur, 2002: 316). Ebrû sanatı, kitle ya da denizkadayıfı gibi doğal malzemelerle kıvamı artırılmış suyun üzerine, içerisinde öd bulunan doğal boyaların at kılı fırçayla serpilmesi ve biz adı verilen metal uçlu su yüzeyinde şekiller oluşturulmasıdır. Belgelenen en eski ebrû örneği 1496 tarihlidir. Kâğıdın süslenmesinde, kıta ve levhaların iç ve dış pervazlarında, yazma ciltlerinde yan kâğıdı olarak sıkça kullanılmıştır (Derman, 2012: 228). Geçmişten günümüze kadar ebrû sanatı bir kâğıt bezeme sanatı olarak kullanılmış ve literatüre Türk kâğıdı olarak geçmiştir.

Günümüzde kâğıdın dışında farklı malzemelerin ebrû teknesine yatırılarak üzerine desen aktarıldığı bilinmektedir. Bu ve buna benzer uygulamalar Türk ebrûsuna zarar vermekte ve ebrûyu Türk kâğıdı tanımlamasından uzaklaştırmaktadır. Zira bilindiği gibi hem sanatsal hem anlamsal hem de tasavvufî yönünden ebrû, kâğıt süsleme sanatıdır. Düzce bıçaklarında kullanılan ebrû sanatı, sanatın orijinalliğini bozmadan kâğıda işlenerek bıçaklara yapıştirilmektedir. Ebrûlu kâğıtlar tıpkı, kıta ve levhaların iç ve dış pervazlarında, yazma eserlerin ciltlerinde yan kâğıdı olarak kullanılması gibi bıçak süslemelerinde de aynı amaç ve yöntemle kullanılmaktadır. Türk maden sanatında önemli bir yeri olan bıçakların kabza ve kınlarına ebrû kâğıdı murakkalama yöntemi ile sıvanarak üzeri koruyucu maddelerle kaplanmaktadır. Servet Altınışık'ın atölyesinde çalışmanın yazarı Yusuf Parlak tarafından yapılmış olan bir Bushcraft bıçak sapına, yine bir neftli battal ebrû kâğıdı aynı yöntemle uygulanmıştır (bkz. Resim 26). Böylece hem ebrû sanatı, başka bir sanatla uyum içerisinde kullanılmış, hem de geleneğine bağlı kalınarak gelecek nesillere aktarılması sağlanmıştır.

Resim 26. Yusuf Parlak tarafından yapılmış bushcraft tarzı bıçak üzeri ebru çalışması.

Sonuç

Geleneksel Türk el sanatları, Anadolu'nun binlerce yıllık tarihinden gelen çeşitli uygarlıkların kültür mirasıyla kendi öz değerlerini birleştirerek zengin bir mozaik oluşturmuştur. Bu zengin kültürel mirasın pek çok taşıyıcısı vardır. Geleneksel sanatlar, kültürel dokunun mevcut halini koruma ve yeni nesillere aktarma bakımından ulusların kültürlerinin önemli bir parçasıdır. Tarihten bu yana Türk kültürü dâhil ulusların kültürü geleneksel el sanatlarıyla zenginleşmiş ve kendilerine has özellikler edinmiştir. Böylece her ulusun kültürel zenginliği kendiyile özdeşleşerek diğer kültürlerden ayrışmaya yüz tutmuştur. Ancak günümüzde toplumların geçirmiş olduğu küreselleşme, kültürlerin ve sanat dallarının sınırlarını belirsizleştirmiş ve bunların kaynaşmalarına sebep olmuştur.

Bıçağın, ilk olarak avcılıkta, tarımda veya mutfakta insan hayatını kolaylaştırıcı bir araç olarak kullanıldığı bilinmektedir. Tarihte kullanılan ilk bıçaklarla günümüzde kullanılan bıçakların yapılışı ve kullanım alanlarının farklı olması olağandır. Ancak bıçakçılık, araç gereç konumundaki görevinden sıyrılarak günümüze kadar almış olduğu yolda bir sanata dönüşmüştür. Zira onu sanata dönüştüren şey onun üzerinde veya kınlarında yapılan çeşitli süslemelerdir. Bu süslemeler, geleneksel el sanatlarının bir harmonisini göstermekte ve içinde bir çeşitlilik ve yaratıcılık yeteneği barındırmaktadır. Bıçakçılık sanatının ortaya çıktığı ilk yıllardan itibaren, bıçakların türlerinde, yapımında ve süslemesinde birçok teknik kullanılmış ve günümüzde çeşitli bıçakçılık ustaları da dâhil olmak üzere T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bu sanatın gelişmesine özen göstermektedir. Çalışmada yer alan Servet Altınışık, Mehmet Şeker ve Alper Tüfekçi Düzce'nin önde gelen bıçakçılık ustalarıdır. Ustaların hepsi UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı listesine dâhil edilerek T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kendilerine "Sanatçı Tanıtma Kartı" takdim edilmiştir. Sanatçıların yapmış olduğu eserler çalışmada teknik ve yöntemleri açıklanarak görselleriyle birlikte verilmiştir. Çalışmanın yazarının bıçak sanatına uyarlanış olduğu tezhip, minyatür ve ebrû sanatı uygulamaları,

bıçakçılık sanatının diğer sanatlarla uyumunu ve birleşimini göstermesi bakımından önemlidir. Düzce örneğinde yapılan bu çalışma, bıçakçılık sanatının tarihi, bıçakların türleri, süslemeleri ve kullanım alanlarını analiz etmiştir. Böylece bıçakçılık sanatını, ustaların eserleriyle görselleştirerek kültürel miras üzerindeki önemine dikkat çekmiştir. Son olarak denilebilir ki çalışmada görüşme yapılan Düzceli bıçak ustalarından Alper Tüfekçi, Mehmet Şeker ve Servet Altınışık, somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarıdır.

Kaynaklar

- Arıtan, Ahmet Salim. "Türk Ebru Sanatı ve Bugünkü Durumu". S.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi. 8. 451-469. Konya, 1999.
- Arseven, Celal Esad. "Tezhip Maddesi". Sanat Ansiklopedisi 4. İstanbul: MEB Yayınları, 1952.
- Aslan, Cengiz. "Görüşler-Okuyucu Mektupları / Opinion Papers – Letters". Milli Kütüphane. 10.2. 172, 1996.
- Biber, Hanifi. Urartu Silahları: Kılıç, Hançer ve Bıçaklar. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Birinci, Salih ve Camcı, Aykut. "Korunması Gereken Geleneksel El Sanatlarına Bir Örnek: Sivas Bıçağı Üretimi". Marmara Coğrafya Dergisi. 33. 493-509, 2016.
- Birol, İnci Ayan. "Koltuk Tezhibi". TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Davulcu, Mahmut. "Antalya'da Demircilik ve Bıçakçılık Mesleklerine Dair Tespit ve Değerlendirmeler". Kalemisi, 3.6, 17-57, 2015.
- Derman, Uğur. "Hat Sanatında Kullanılan Alet ve Malzemeler", Hat ve Tezhip Sanatı Ed. Ali Rıza Özcan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012.
- Doğanay, Hayati. "Geleneksel El Sanatlarına Bir Örnek: Sürmene Bıçağı Üretimi". Doğu Coğrafya Dergisi. 29.18, 51-64. 2013.
- Erdal, Gültekin. "Bıçak ve Bıçakçılıkta Bursa Markası". Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Haziran, 2016.
- Erdal, Gültekin. "Bursa Bıçağının Tipolojisi". TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi. 6. 12, 2018.
- Erginsoy, Ülker. İslam Maden Sanatının Gelişmesi. İstanbul. 1978.
- Kaya, Doğan ve Mesci, Uğur. "Sivas'ta Bıçakçılık". Sivas Valisi ve Sivas İli Sanat, Kültür ve Araştırma Vakfı. 6. 2002.
- Küçük, Abanoz. "Somut Olmayan Kültürel Miras Bağlamında Giresun Yöresi Geleneksel Bıçak Üretimi Üzerine Bir Değerlendirme". Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18.1, 75-84, 2019.
- Mahir, Banu. "Minyatür". İslam Ansiklopedisi, 30, 118-123. İstanbul, 2005.
- MEB. Geleneksel Türk Süsleme Sanatları: El Sanatları Teknolojisi Dersi. Ankara, 2012.
- Morcalı, Serap ve Aktaş, Serdar. "Atık Rodyum Kaplama Çözeltilerinden Rodyum Geri Kazanımı". Marmara Fen Bilimleri Dergisi. 3, 50-64. 2014. DOI:10.7240/mufbed.05698
- Oğuz, Öcal. Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir? Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2013.
- Parlak, Yusuf. Erzurum'da Osmanlı Dönemi Kuyumculuk Eserlerinin Tespiti Vegeleneksel Süsleme Tekniklerinin Çağdaş Eserlerde Yorumlanması. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı. 2015.
- Parlak, Yusuf. "Düzce'de Yaşatılan Geleneksel El Sanatları ve Temsilcileri". Düzce'de Tarih, Kültür ve Sanat. Düzce Belediyesi Kültür Yayınları, Düzce Araştırmaları: 4, 244, 2016.
- Parlak, Yusuf. "Oltu Taşı ve Oltu'da Bir Tespih Ustası: İsrail Gümüş". Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 6.21, 179-191, 2018.
- Renda, Günsel. "Minyatür". Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2, 1262- 1271. İstanbul: Yem, 1997.
- Sungur, Necati. "Sanat ve Kimya Bir Arada: Ebru". Bilim ve Teknik. 316. Ankara, 1994.
- Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim Adresi ve tarihi: <https://sozluk.gov.tr/> 16.11.2020.
- Türkoğlu, Sabahattin. Tarih Boyunca Anadolu'da Takı ve Kuyumculuk Kültürü. İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası, 2013.
- Yazıcıoğlu, Yahşi ve Gümüş, Süheyla "Düzce İli El Yapımı Tüfek Üretim Teknikleri ve Silah Üzeri Süslemeleri" Düzce Tarih, Kültür ve Sanat. Düzce Belediyesi Kültür Yayınları 16. 2017.
- Alper Tüfekçi, Görüşme tarihi ve yeri: 21,03,2020, Düzce.
- Mehmet Şeker, Görüşme tarihi ve yeri: 15,03,2020, Düzce.
- Servet Altınışık, Görüşme tarihi ve yeri: 28,02,2020, Düzce.

KNIFE ART AND CARRIERS OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN DUZCE

Yusuf Parlak

Abstract

Traditional arts and professions are the carriers of our culture because they carry historical background. For this reason, traditional arts and professions and cultural heritage are easily transferred to future generations. While knife was a tool that facilitated human life in the early periods, it turned into an art in time. The art of knife and the techniques and methods used in this art have been used for many years in history. Today, there are many artists who want to prevent the art of knife from turning into a craft. They intend to take this art to an even more advanced level. In this study, we interviewed three artists as samples who dealt with knifemaking by addressing the art of knife in Düzce. Interviews and works with the artists are visualized in this work. Thus, what has been done about the art of knife in Düzce, which methods and techniques are applied have been revealed. Along with the previous methods applied to this art, traditional Turkish arts such as marbling, illumination and miniature were used as a surface decoration technique in the art of knife which is a branch of Turkish metal arts. The aim of the study is to show the path that knife art has taken from its historical background to the present day and to show the feasibility of new methods in this field and thus to indicate that knife art is open to development. It is believed that this work, in which interviews and images obtained are evaluated using a descriptive analysis, will contribute to literature related to traditional art and the art of knife.

Keywords: Knife art, jewelry, metal art, cultural heritage, traditional art